

УДК 372.3:37.034

А. І. ЛУБ'ЯНОВА

м. Бердянськ

Alesha-Lu@i.ua

ДІАГНОСТУВАННЯ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлено питання проблеми правової соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Автором визначено критерії та показники правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку. Розкрито результати експериментального вивчення стану правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку, що полягає в організації педагогічного дослідження, характеристиці та узагальненні результатів експерименту, з'ясуванні певних закономірностей, виявленні логічного зв'язку між фактами, а також у застосуванні методів, що відповідають визначеній меті.

Ключові слова: соціалізація, права соціалізація, правове виховання.

Зміни в різних сферах життя сучасного суспільства, переоцінка цінностей, побудова правової держави у відповідності зі сформованими в країні умовами диктують необхідність перегляду ставлення до правової соціалізації та її актуалізації в освітньому просторі дошкільного дитинства. На виконання завдань правової соціалізації орієнтують Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, чинні програми для дошкільних навчальних закладів, які пріоритетним завданням визначають розвиток цілісної особистості, здатної діяти у межах своїх прав та обов'язків; формування правової компетентності особистості, що допоможе їй у визнанні життєвих орієнтирів, розвитку вміння правового захисту себе та інших у складних умовах сьогодення.

Найважливішою умовою забезпечення правової соціалізації дітей дошкільного віку є створення державою достатньої нормативно-правової бази, а також побудова системи виховання у відповідності з основними міжнародними нормами, нормами українського законодавства здійснення названих завдань. Таким чином, постановка проблеми правової соціалізації дітей дошкільного віку, бажання знайти можливі шляхи її вирішення окреслюють необхідність перегляду як загальних підходів до її організації, так і методів, засобів і форм, що сприяють організації правової соціалізації в дошкільній освіті в цілому.

Проблема правової соціалізації особистості не є новою в науці. Вона була предметом

дослідження як зарубіжних так і вітчизняних науковців (А. Азаров, Т. Болотіна, М. Галагузова, В. Караковський, А. Мовчан, М. Лазутова, А. Нікітін, П. Підкасистий, П. Суворова, З. Шнекендорф, В. Шеланков, Ю. Яковлев). Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема правової соціалізації дітей старшого дошкільного віку практично не досліджувалася. Є незначна кількість праць, присвячених проблемі правового виховання дошкільників (Г. Андреева, Н. Ган, С. Козлова, Н. Майданкіна, С. Федотова). Залишається досі не вивченими зміст, прояви правової соціалізованості дітей дошкільного віку, а також методики їх дослідження.

Постановка завдання – розкрити програму діагностування правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку та висвітлити результати експериментального дослідження.

Експериментальне вивчення стану правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку полягало в організації педагогічного дослідження, характеристиці та узагальненні результатів експерименту, з'ясуванні певних закономірностей, виявленні логічного зв'язку між фактами, а також у застосуванні методів, що відповідають визначеній меті.

Розробляючи програму констатувально-го етапу дослідження, виходили з того, що правомірна поведінка дитини формується під впливом найближчого соціального оточення: батьків та освітнього середовища, зокрема цілеспрямованого навчально-виховного процесу, який організують педагоги. Саме з

цієї причини розроблена нами методика експерименту передбачала три напрями дослідження: встановлення впливу на правову соціалізацію дошкільників педагогів та батьків, а також визначення рівнів правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Так, перший напрям включає в себе: вивчення стану роботи з правового виховання дітей у педагогічному процесі ДНЗ, його програмного та навчально-методичного забезпечення; дослідження рівня розуміння педагогами ДНЗ необхідності і значущості правового виховання, наявності у них знань щодо змісту, методики правового виховання дітей старшого дошкільного віку; вміння створювати морально-правове середовище у групі ДНЗ, взаємодіяти із родинами, з метою забезпечення їх позитивного впливу на правову соціалізацію дітей.

Другий напрям передбачав виявлення рівня розуміння батьками сутності, а також необхідності і значущості правового виховання дітей; вивчення стилю спілкування і організації життєдіяльності у сім'ях вихованців ДНЗ.

Третій напрям мав на меті теоретичне обґрунтування та визначення критеріїв, показників та рівнів правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку, а також проведення практичного по визначенню вихідних рівнів правової соціалізованості дітей експериментальних та контрольних груп.

Теоретичний аналіз Базового компонента дошкільної освіти, чинних програм, а також наукових і навчально-методичних праць з питань моральної та морально-правової соціалізації та відповідного виховання дітей старшого дошкільного віку дав можливість визначити критерії та показники правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку.

Першим критерієм сформованості правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку виступив *когнітивно-знаннєвий*. Його показниками є:

- знання та розуміння основних норми і правил поведінки в соціумі, зокрема в сім'ї, ДНЗ, громадських місцях;
- знання своїх основних прав та обов'язків, усвідомлення їх значення та відмінності, можливість означити ці категорії словами; розуміння того, що поняття «право» фіксує свободу вчиняти так чи інакше, а «обов'язок» - регламентує цю свободу пев-

ними нормами, правилами, життєвими обставинами;

- орієнтування у соціальних та морально-етичних нормах міжособистісних взаємин;
- обізнаність із загальноприйнятими нормами і правилами поведінки в різних соціальних ситуаціях;
- усвідомлення відмінності між добром та злом;
- обізнаність із правилами дорожнього руху;
- знання способів правомірного попередження, уникнення та подолання конфліктних ситуацій.

Показники *мотиваційно-ціннісного критерію*:

- повага до прав та свобод інших людей;
- виявлення позитивного самоставлення та сприйняття себе як рівноправного члена соціуму;
- виявлення свідомого ставлення до своїх обов'язків у сім'ї та ДНЗ;
- визнання необхідності дотримання загальноприйнятих норм і правил.

Показники *емоційно-почуттєвого критерію*:

- відчуття позитивного відношення до оточуючого соціуму;
- позитивне ставлення до норм та правил поведінки, власних обов'язків у родині, ДНЗ;
- відчуття меж припустимої поведінки;
- почуття відповідальності за доручену справу; наявність таких почуттів, як гідність, впевненість у собі;
- уміння помічати зміни настрою, емоційні стани однолітків та близьких дорослих, урахувати це у спілкуванні;
- уміння визначати власні позитивні та негативні риси, чесно; адекватно оцінювати себе та свою діяльність;

Показники *діяльнісно-поведінкового критерію*:

- орієнтація у своїй поведінці на загальноприйняті норми та правила;
- вміння аналізувати, оцінювати різні події та ситуації морально-правового характеру;
- вміння співвідносити права і свободи з обов'язками та загальноприйнятими правилами поведінки;
- діяти морально не лише під впливом та контролем дорослого, а й з власної ініціативи;
- узгодженість власних бажань з можливостями та вимогами; усвідомлення своєї відповідальності за вчинки, стримування негативних емоцій;
- уміння аргументовано та ввічливо захищати свої права та відстоювати власну точку зору, не принижуючи при цьому гідності інших;
- уміння контролювати себе та коригувати власну поведінку;
- здатність правомірно та толерантно спілкуватися на основі поваги до прав і свобод інших людей;

- уміння запобігати виникненню конфліктів, здатність долати їх та вирішувати конфліктні ситуації, що виникли адекватними методами;
- орієнтація на емоційний стан дорослих та однолітків, здатність поводитися відповідно;
- дотримання правил дорожнього руху;
- дотримання в ігровій діяльності ігрових правил та етичних норм спілкування.

На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано три рівні сформованості правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

До високого рівня віднесли дітей, які виявляють повні й усвідомлені знання про норми й правила морально-правової поведінки в соціумі; знання своїх основних прав та обов'язків, усвідомлюють їх значення та відмінності, можуть означити ці категорії словами; поважають права та свободи інших людей. Переносять знання та вміння вибудовувати правомірні стосунки на різні види діяльності: дотримуються етичних норм спілкування, керуються різними формами та засобами спілкування, підкорюються прийнятим правилам, знаходять засоби рішення конструктивних завдань. Діють морально не лише під впливом та контролем дорослого, а й з власної ініціативи.

Діти середнього рівня орієнтуються в соціальних та морально-етичних нормах міжособистісних взаємин, проте не завжди або частково проявляючи навички правомірного та толерантного спілкування з довколишніми. Знають межі схвалюваної, прийнятної та неприйнятної поведінки, однак мотивом дотримання норм поведінки виступає бажання завоювати авторитет у дорослих. Частково переносять отримані знання та вміння на різні види діяльності: керуються різними формами та засобами спілкування; підкорюються прийнятим правилам, знаходять засоби рішення конструктивних завдань за допомогою дорослих.

До низького рівня віднесли дітей, які не усвідомлюють необхідності дотримуватися загальноприйнятих норм і правил поведінки в різних морально-етичних ситуаціях, мають поверхневі знання загальноприйнятих норм і правил, не керуються ними в своїй поведінці. У більшості випадках мотивом поведінки ви-

ступає бажання задовольнити власні потреби й інтереси. Діють морально за нагадуванням та контролем дорослого.

Для практичного дослідження рівнів сформованості правової соціалізованості за встановленими критеріями і показниками, було розроблено експериментальну методичку, яка мала комплексний характер і включала такі методи: спостереження, проведення тестування, опитування та бесіди; аналіз результатів продуктів діяльності; аналіз ігрових завдань та проблемних ситуацій; розв'язання ситуативно-ігрових завдань; дидактичні вправи; розглядання з подальшим аналізом ілюстрацій на морально-правову тематику; читання художньої літератури; перегляд мультфільмів; математична обробка даних результатів.

На основі отриманих експериментальних даних у роботі з дітьми було виявлено такі закономірності:

Рівень сформованості когнітивно-знанневого компонента у значній кількості дітей відносно високий. Вихованці мають достатню обізнаність із загальнолюдськими морально-етичними нормами поведінки у суспільстві; сформоване розуміння важливості доброзичливих, справедливих стосунків між людьми для безконфліктного співіснування, але, водночас, більшість дітей не можуть обґрунтовано дати пояснення щодо наслідків порушення цих норм та правил взаємодії у соціумі. Дошкільники погано орієнтуються у власних правах та обов'язках, не можуть пояснити сутність цих понять.

Мотиваційно-ціннісний компонент охарактеризувався достатнім рівнем визнання старшими дошкільниками значення ролі морально-правових норм у житті та необхідності їх дотримання. Проте, у більшості випадків діти висували задоволення власних потреб, бажань на перше місце у порівнянні із колективними інтересами.

Відповідно до емоційно-почуттєвого компонента виявлено, що загалом діти старшого дошкільного віку характеризуються позитивним сприйняттям людей, які їх оточують; виявляють емоційну незгоду з несправедливістю, уміють адекватно оцінити вчинки і взаємини інших, розрізняють власні емоції і

стани, проте виявляють достатньо низький рівень емпатії та здатності розуміти емоції та почуття інших, погано пов'язують їх з мотивами, намірами поведінки.

Поведінково-діяльнісний компонент виявляється найменш сформованим. Діти недостатньо володіють навичками взаємодії на основі морально-правових норм поведінки. Конструктивна взаємодія виконується переважно під контролем дорослих. Великий відсоток дітей виявляє низький рівень уміння стримувати свої емоції, здатність до терпимості та культурної взаємодії; невміння вибудувати безконфліктні взаємини з однолітками у проблемних ситуаціях, що призводить до агресивної поведінки. Неприємні для себе обов'язки виконують за нагадуванням дорослих.

Отже, найвищими виявилися результати за пізнавально-когнітивним і найнижчими за поведінково-діялісними компонентами. Припускаємо, що такі результати зумовлені тим, що виховання дітей за означеним напрямом здійснюється шляхом надання їм відповідної інформації, але не закріплюється на практиці у життєвих ситуаціях. На основі комплексного аналізу результатів дослідження в експериментальних та контрольних групах було виявлено, що приблизно 40% обстежених дітей мають низький рівень правової соціалізованості, 45% – середній, і лише 15% дітей можна віднести до високого рівня правової соціалізованості.

Програма констатувального експерименту передбачала вивчення впливу педагогів та батьків на правову соціалізацію дітей дошкільного віку.

Аналіз діагностувальних завдань для педагогічних працівників експериментальних ДНЗ виявив недостатній рівень обізнаності педагогів з особливостями правової соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Аналіз відповідей засвідчив, що більшість педагогів не обізнана в питаннях правового виховання дітей (38% опитаних), зокрема змісті, механізмах, напрямках, компонентах, законодавчого забезпечення цього процесу. Вихователі недостатньо уваги приділяють формуванню взаємостосунків на морально-правовій основі, хоча і розуміють важливість цього процесу (23 % педагогів). Робота педагогів з цього

напрямку носить не систематичний характер і в основному спрямована на інформування дітей про правила і норми морально-етичної поведінки у суспільстві. Не забезпечується у повній мірі суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу, застосовуються методи виховання зовнішнього впливу на поведінку (заборона, покарання), а не формування внутрішніх рефлексивно-вольових механізмів регуляції поведінки, які апелюють до самосвідомості дитини та сприяють формуванню ціннісних орієнтацій (35% вихователів). Майже не використовуються методи аналізу різних моральних вчинків, розігрування та вирішення конфліктних ситуацій, створення ситуацій морального переживання та необхідності прояву відповідних почуттів, моделювання можливих життєвих ситуацій. Поза увагою значної кількості педагогів залишається забезпечення позитивного психологічного клімату на засадах взаємної довіри і поваги, стриманості, емпатійності (24% вихователів).

Для значної кількості батьків процес формування правової соціалізованості у власних дітей виявився не важливим аспектом (54% батьків визнали це під час анкетування). Лише 26 % батьків вважають процес правового виховання важливим і необхідним, мають достатньо повний обсяг знань про права та обов'язки дитини в сім'ї, звертають увагу на відповідальність дитини за свої вчинки, у відповідності вибудовують свої стосунки із ними. Крім того 20% продіагностованих батьків визнають необхідність правового виховання, але мають недостатні знання з цього виховного напрямку. Батьки мало уваги приділяють відповідальності дитини за доручену справу, вважають, що ця якість тільки формується, відзначають, що діти в цьому віці не можуть бути відповідальні за свої вчинки. Частина батьків взагалі вважає, що правове виховання не може здійснюватися відносно дітей дошкільного віку.

Отже, результати проведеного дослідження дали можливість визначити ефективність розробленої нами програми діагностування правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку і встановити рівні правової соціалізованості дітей старшого дошкільного віку в експериментальних групах.

Перспективи подальшого дослідження планується здійснювати у напрямку розробки і апробації програми правового виховання дітей старшого дошкільного віку, як провідного засобу правової соціалізації.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. — К. : Видавництво, 2012. — 26 с.
2. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма / автор. колектив ; наук. керів-

ник К. Л. Крутій. — Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2011. — 188 с.

3. Навчально-методичний посібник «Соняшник» до комплексної програми розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» / Л. В. Калуська. — Тернопіль : Мандрівець, 2014. — 200 с.
4. Правова абетка для старших дошкільників / В. Ф. Дубровський, О. Ю. Червинська. — Х. : Веста: Видавництво «Ранок», 2005. — 64 с.
5. Програма і методичні рекомендації з правового виховання дітей дошкільного віку «Я — маленька людина» / укл. М. М. Конько, Т. М. Шумей, З. Л. Петрушина. — Запоріжжя : ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2005. — 80 с.

A. LUBYANOVA

Berdynsk

DIAGNOSIS OF LEGAL SOCIALIZATION OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE

The article raises the question of the threat of legal socialization of children of senior preschool age. The author defines the criteria and indicators of legal socialservices children of senior preschool age. Reveals the results of an experimental study of the status of legal socialization of children of senior preschool age, which is the organization of pedagogical research, characterization and generalization of the results of the experiment, the clarification of the specific patterns, identifying logical relationships between facts and also the methods are fit for the purpose.

Key words: socialization, legal socialization, legal education.

A. И. ЛУБЯНОВА

г. Бердянск

ДИАГНОСТИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье поднимается вопрос проблемы правовой социализации детей старшего дошкольного возраста. Автором определены критерии и показатели правовой социализированности детей старшего дошкольного возраста. Раскрываются результаты экспериментального изучения состояния правовой социализации детей старшего дошкольного возраста, которое состоит в организации педагогического исследования, характеристике и обобщении результатов эксперимента, выяснении определенных закономерностей, выявлении логической связи между фактами, а также в применении методов, отвечающих поставленной цели.

Ключевые слова: социализация, правовая социализация, правовое воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2015